

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mathias Welander

Provokatörer och marodörer

Om en lärares rätt att ingripa

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Per Nilsén

Termin: VT 2013

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Frågeställning och syfte	6
1.3 Disposition	7
1.4 Metod och material	7
1.5 Avgränsning och begreppsbildning	7
2 EN LÄRARES BEFOGENHETER ATT INGRIPA	9
2.1 Central distinktion mellan rättskällor	9
2.2 En lärares arbetsuppgift	9
2.2.1 Skyldigheter och ansvar	9
2.2.2 Tillsynsplikt	11
2.3 Straffrättsliga bestämmelser	11
2.3.1 Nöd och nödvärnsrätt	12
2.3.2 Social adekvans	13
2.4 Skollagen	14
2.5 Myndigheters ställningstaganden	15
2.5.1 Arbetsmiljöverket	15
2.5.2 Skolverket	16
2.5.3 Skolinspektionen	16
2.6 Debatten kring lärarens befogenheter	17
3 DOMSTOLSAVGÖRANDEN	19
3.1 Riktlinjer ifrån HD	19
3.1.1 NJA 1988 s. 586	19
3.1.2 NJA 2009 s. 776	20
3.2 I övrigt uppmärksammade domar	21

4	ELEVENS RÄTT	22
4.1	Eleven i centrum	22
4.2	Barnkonventionen	22
5	ANALYS	24
5.1	Gällande rätt	24
5.2	Är gällande rätt tillräcklig?	26
5.3	Sammanfattande slutsats – ett osäkert rättsläge?	27
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	29
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	33

Summary

Teachers working within the Swedish educational system have a duty, not only to mediate knowledge, but also to uphold the peace and security in school, as well as to guarantee a safe school environment for his or her students. However, the means, by which this duty is to be carried out, have been questioned after a number of judicial decisions in recent years, which have resulted in insecurity among teachers regarding their authority to uphold a peaceful school environment.

This paper is based on an investigation of applicable law, containing an assessment of what is permissible regarding teachers' authority; whether they can physically intervene in order to handle situations involving students disrupting class, and whether the teachers' authority is extensive enough.

Although legislation and other published material offer some guidance as to how the law should be applied, it is the existing court practice which defines the limits of the teachers' authority. The Supreme Court has observed, as late as in the year of 2009, that a teacher has the authority to intervene physically, while performing his or her duty to uphold the peace at school, even though current legislation does not explicitly justify such an act. The Supreme Court has continued to establish that the right to intervene is to be considered a restrictive action and its applicability has to be decided on a case-by-case basis. This position has resulted in the inferior courts being restrictive in allowing teachers to use their right to intervene physically with students.

Due to this restrictiveness, there is an extensive insecurity among those who practice teaching, regarding their authority to preserve a peaceful school environment, and how this obligation is supposed to be carried out.

Sammanfattning

Lärare aktiva i det svenska skolsystemet innehar inte bara en uppgift att i sin tjänst förmedla kunskap. De har även en skyldighet att upprätthålla ordning samt säkra studiero och trygghet i skolan. Efter flertalet domslut som fattats under senare år har gällande rätt visat sig vara problematisk att klart definiera, vilket resulterat i att lärare idag erfar en osäkerhet över vilka befogenheter som de har för att kunna upprätthålla en god skolmiljö.

I denna framställning undersöks gällande rätt med utgångspunkt i offentligt tryck för att klargöra vilka befogenheter en lärare har; huruvida de innehar en möjlighet att vidta kroppsliga åtgärder för att handskas med elever som stör ordningen samt om dessa befogenheter är tillräckliga.

Lagtext, myndighetspublikationer och doktrin innehåller vägledning och instruktioner för hur gällande rätt ska fastställas, men det är domstolsavgöranden som på området visat sig vara utslagsgivande. Högsta domstolen har fastslagit, senast i ett fall från 2009, att det existerar en rätt för lärare att tillgripa visst våld inom ramen för sin tillsynsplikt, även då lagtext inte uttryckligen stadgar den möjligheten. Högsta domstolen har dock fortsättningsvis betonat att denna rätt ska tillämpas väldigt restriktivt samt att den måste bli föremål för bedömning med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Detta har resulterat i att underinstanser tenderat att ytterst sällan utnyttja denna rättighet då beslut ska fattas.

En osäkerhet har på så vis spridit sig inom lärarkåren och ovisshet råder om vilka befogenheter lärarna har för att i skolan upprätthålla den ordning som de är skyldiga att bevara.

Förord

För noggranna korrekturläsningar många fler gånger än minnet sträcker sig, vill jag tacka mina föräldrar. Ni har ännu en gång haft tålamod med er son när han gjort ett gott försök att minnas att ordet ”ytterliggare” stavas med ett ”g”. Detta är en färdighet i vilken jag äntligen anser mig fullärd i. För detta vill jag tacka min handledare Per Nilsén, som inte bara lett mig på rätt väg under uppsatsens gång, utan som också under många föreläsningar tränat mig i denna konst.

För deras stöd och all kritik under illa dold förtjusning vill jag prisa mina kollegor bland datalärarna, som tappert tolererat min ockupation av kontoret under dessa veckor.

Slutligen, ett sista tacksamhetens ord går till Lena och Christian. Ni har tillsammans inte bara läst igenom varje kapitel, utan även frälst denna uppsats med en rimmande titel.

Tack!

Lund, maj 2013

Mathias Welanders

Förkortningar

AFS	Arbetsmiljöverkets föreskrifter
AML	Arbetsmiljölagen (1977:1160)
BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRIS	Barnens rätt i samhället
Ds	Departementsserie
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
JuU	Justitieutskottet
Prop	Proposition
RF	Regeringsform (1974:152)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SFS	Svensk författningssamling
SVT	Sveriges Television

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Debatten om lärarens arbetssituation och en lärares befogenheter har pågått under en längre tid. I många sociala medier kan spår av dispyten följas kontinuerligt. I *Sydsvenskan* kan det i maj 2013 exempelvis läsas om åsikter att lärare i Sverige ofta tvingas att finna sig i att bli kränkta i tjänsten,¹ medan *Metro* 2012 publicerar en artikel om uppfattningen att det nu är tillåtet för lärare att använda våld mot elever.² I media finns många liknande exempel på denna tvetydiga verklighetsbild och det existerar en stor osäkerhet hos allmänheten i fråga om vilka befogenheter en lärare har i sin tjänst. Denna osäkerhet kan spåras långt tillbaka och den offentliga debatten om miljön i skolan är idag lika uppenbar som oviss.

Även om det idag är osäkert var gränsen för en lärares befogenhet ska dras, innebar det förr inte ett lika stort problem. Ända fram till mitten av 1900-talet var det fortfarande tillåtet med kroppslig bestraffning, både i skolan och i hemmet. Det var inte förrän 1958 som ett uttryckligt förbud infördes i den dåvarande folkskolestadgan (1958:399) att lärare inte får utsätta elever för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling.³ Detta förbud infördes även i den då gällande skollagen (1962:319) och det började sakta bildas en allmän uppfattning om att ett förbud mot aga i hemmet och i skolan var ett självklart inslag i svensk rätt.⁴ Det var dessutom många som började anse att förbudet mot kroppslig bestraffning i skolan var överflödigt. Redan i propositionen till en förändring av dåvarande skollag var det flera remissinstanser som påpekade att förbudet borde utgå då det inte ansågs uppfylla ett nödvändigt behov.⁵ Ämnet berördes därför igen vid förberedandet av 1985 års skollag (1985:1100) och förbudet utgick till sist med anledning av att RF 2 kap. 5 § då redan förbjöd kroppslig bestraffning

¹ Bauhn, ”I Sverige får lärare ofta finna sig i att bli kränkta”, *Sydsvenskan*, 2013-05-03, s. A5.

² Wahlberg, ”Nu får lärare använda våld mot elever”, *Metro*, 2012-05-24.

³ Folkskolestadgan 54 §.

⁴ Skollag (1962:319) 26 §.

⁵ Prop. 1962:136, s. 71-72.

samt att FB 6 kap. 3 § sedan år 1979⁶ redan skyddade barn från att utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Det ansågs uppenbart, även om bestämmelsen i FB riktade sig till vårdnadshavaren, att sådana metoder inte heller fick förekomma i skolan.⁷

RF 2 kap. 5 § och dess totalförbud mot kroppsstraff är centralt än idag. RF 2 kap. 6 § innehåller i sin tur ett förbud mot andra former av påtvingade kroppsliga ingrepp, ett förbud som dock kan inskränkas i lag enligt kapitlets 20 §.

Det var först vid antagandet av 2010 års skollag, som svensk lag för första gången mer ingripande reglerade en rätt för lärare att vidta disciplinära åtgärder mot elever. Denna nya reglering är dock väldigt restriktiv och frågan kvarstår än idag vilka befogenheter en lärare i praktiken har för att kunna värna om sina elever, ordningen i skolan och om sig själv.

1.2 Frågeställning och syfte

Konflikt och våld är idag vanligt förekommande inslag i den svenska skolan, vilket drabbar den skolmiljö som både elever och lärare dagligen vistas i. Syftet med denna framställning är att ur ett kritiskt perspektiv granska svensk gällande rätt och undersöka huruvida lärare har tillräckliga befogenheter, samt tillräcklig kunskap om dessa, för att i skolan handskas med elever i olika situationer som kan uppkomma. För att på bästa sätt besvara detta har jag valt att bryta isär min frågeställning till två mindre, separata frågor:

1. Vilka möjligheter har en lärare att handgripligen ingripa vid situationer involverande ostyriga elever?
2. Är gällande rätt tillräcklig för att läraren ska kunna upprätthålla ordningen, värna om sina elever och om sig själv?

⁶ Se SFS 1979:122, se även prop. 1978/79:67.

⁷ Ds U 1981:4 s. 58-59.

1.3 Disposition

Framställningen kommer att ta sin början i en kort bakgrund om hur en lärares befogenhet att ingripa har utvecklats sedan 1950-talet. Därefter följer en beskrivning av gällande rätt, vilka lagregler det är som har en inverkan på området och allmänhetens uppfattning om hur rätten ser ut. Efter en påföljande redogörelse för den för området relevanta praxisen kommer jag att i korthet beröra elevens rättigheter och visa på hur problemet ser ut ur en elevs perspektiv. Arbetet avslutas sedan med en analys och en kort framställning av mina sammanfattade slutsatser.

1.4 Metod och material

I den undersökning av gällande rätt som jag har företagit har jag utgått från ett allmänt kritiskt perspektiv. Genom att beakta och granska de relevanta rättskällorna på området har jag analyserat gällande rätt och sökt besvara mina frågeställningar.

De rättskällor jag har använt är lagtext, lagförarbeten, praxis och doktrin, tillsammans med myndigheters råd, ställningstaganden och praxis. Även barnkonventionen samt en rapport från FN:s barnrättskommitté har bidragit till denna framställning.

Som en del i undersökningen ifall de befogenheter som idag existerar är tillräckliga, har allmänhetens och lärarkårens bild av situationen granskats. För att belysa denna bild har åsikter och artiklar publicerade i media använts. Denna information har kritiskt granskats och används endast för att belysa den allmänna synen av lärares befogenheter.

1.5 Avgränsning och begreppsbildning

I denna framställning kommer fokus att ligga på elever och lärare involverade i grundskolan. Elever i dessa åldrar är de som är mest oregerliga och således behöver mest tillsyn. Jag har även valt att koncentrera mig på en lärares rättigheter och undersöka frågan ur lärarens perspektiv, med ett mindre fokus på elevens synvinkel.

I detta arbete kommer begreppet ”kränkande behandling” att användas vid flertalet tillfällen. Begreppet är problematiskt att definiera och det kan vara svårt att särskilja från diverse övriga begrepp som berör kroppslig eller verbal kontakt elever emellan samt mellan lärare och elever. Även det våldsbegrepp som används då en lärare ingriper mot en elev, med vad som kategoriseras som våld, kan vara svårt att definiera.

Båda begreppen används flitigt och parallellt med varandra i doktrin och förarbeten och i propositionen till skollagen (2010:800) konstateras att en uttömmande uppräkningslista av alla former av kränkande behandling inte kan genomföras.⁸ Enligt skollagen definieras dock kränkande behandling som ett uppträdande som utan att vara diskriminering kränker ett barns eller en elevs värdighet.⁹ Med detta menas psykiska handlingar såsom utfrysning, verbala nedsättande kommentarer samt fysiska handlingar.¹⁰ De fysiska åtgärder som en lärare vidtar i sin ingripanderätt kan därför enligt allmän begreppsbildning kategoriseras som kränkande behandling av elever.

Väsentligt att påpeka är även att viss lagstiftning på området är relativt ny. Den nu gällande skollagen antogs så sent som år 2010, vilket innebär att det genomslag den nya lagen har, och har haft, på området i hög grad fortfarande är ovisst.

⁸ Prop. 2009/10:165, s. 223.

⁹ Skollag 6 kap. 3 §.

¹⁰ Prop. 2007/08:95, s. 575.

2 En lärares befogenheter att ingripa

2.1 Central distinktion mellan rättskällor

Detta avsnitt är avsett att presentera en övergripande förståelse för området, såväl för de uppgifter och skyldigheter en lärare dagligen ställs inför. Även utdrag ur den debatt som under en längre tid pågått kommer att belysas. Detta för att ge en inblick i vilken kunskap om en lärares befogenheter och kompetens som idag existerar främst inom läraryrket, men även hos allmänheten.

Avgörande för att kunna belysa ramarna för en lärares befogenheter är att åtskilja de olika rättskällor och bestämmelser som reglerar området. En grundläggande distinktion som måste göras är att särskilja de regler som finns i BrB från dem som återfinns i skollagen. Ytterligare åtskillnad måste göras kring riktlinjer och ställningstaganden som kommer ifrån Skolverket, Skolinspektionen och Arbetsmiljöverket.

Dessa olika rättskällor fungerar parallellt samtidigt som de på avgörande sätt avviker från varandra och på så vis gemensamt drar upp gränserna för en lärares befogenheter. Att definitivt avgöra vilka rättskällor som kan komma att bli avgörande då gällande rätt ska fastställas är en problematisk fråga att besvara. Det kan konstateras att beslut, uttalanden och ställningstaganden från myndigheters sida har väldigt stor betydelse, samtidigt som lag och författning obestriddligen är av yttersta vikt.¹¹

2.2 En lärares arbetsuppgift

2.2.1 Skyldigheter och ansvar

Sverige har länge haft skolplikt enligt lag, vilket också omfattas av den nu gällande skollagen.¹² Utbildningen i Sverige är följaktligen kostnadsfri samt obligatorisk för barn under en nio år lång period, med början från sju års

¹¹ Rimsten, *Diskriminering och kränkande behandling i skola och förskola*, s. 21-22.

¹² Skollag 7 kap. 2 §.

ålder.¹³ Annorlunda uttryckt innebär detta att alla barn bosatta i Sverige tillbringar en väldigt stor del av sin uppväxt i skolan.¹⁴ Kontakten med lärare och personer involverade i skolväsendet blir sålunda extremt viktig, då dessa personer har en stor påverkan på sina elever. Ett stort ansvar vilar på dessa individer, vilket är anledningen till att det idag efterfrågas riktlinjer och regler som tydliggör vad som utgör ett korrekt uppförande samt vilka befogenheter och plikter en person med en sådan befattning har.¹⁵

Enligt förarbetena till den nuvarande skollagen betecknas syftet med den verksamhet som den svenska skolan bedriver som ”utbildning”.¹⁶ ”Utbildning” definieras som innefattande all den verksamhet som bedrivs inom skolväsendet, inklusive undervisning vilket får sägas vara en lärares främsta arbetsuppgift. Vidare definieras undervisning som:

”sådana målstyrda processer som under ledning av lärare eller förskollärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande och utvecklande av kunskaper och värden.”¹⁷

Arbetsuppgiften som en lärare innehar sammanfattas sålunda som att tillgodose och främja elevers utvecklande och lärande, genom ett utvecklande av både kunskaper och av värden. Utbildningen ska främja en elevs lärande och hans eller hennes livslust att lära samt tillgodose elevers olika behov och ge dem det stöd som krävs, i så stor utsträckning som möjligt.¹⁸ Det är således inte bara ett stort ansvar som åligger läraren, utan även en skyldighet att uppfylla dessa krav. Frågan som kvarstår är hur denna arbetsuppgift ska genomföras. För att ge en lärare de bästa möjliga förutsättningarna att lyckas med sin uppgift krävs inte bara en god utbildning, utan också kunskap om de direktiv som idag existerar om hur långt en lärares befogenhet sträcker sig. Det är av yttersta vikt att läraren känner till vilka åtgärder vederbörande får lov att vidta då en elev blir ett

¹³ Skollag 7 kap. 3, 10, 12 §§.

¹⁴ Skollag 7 kap. 2 §.

¹⁵ Herlin & Munthe, *En tryggare skola*, s. 17-48.

¹⁶ Prop. 2009/10:165, s. 218-219.

¹⁷ Skollag 1 kap. 3 §, se även prop. 2009/10:165, s. 217-218.

¹⁸ Skollag 1 kap. 4 §.

störande moment mot resterande delen av en klass, riskerar att skada sig själv eller andra, eller inte följer de regler som gäller i skolan.

2.2.2 Tillsynsplikt

Ett barn står under vårdnad av sina föräldrar enligt FB 6 kap. 2 §. Enligt samma paragraf tilldelas vårdnadshavare ett tillsynsansvar för sitt barn. Likt detta ansvar har alla personer som tjänstgör inom läraryrket en tillsynsplikt. Denna plikt är idag inte lagreglerad, vilket den en gång varit,¹⁹ men är för en lärares arbete ändå fortfarande central. Tillsynsplikten innebär för yrkesrollen en skyldighet att övervaka och råda över eleverna och ordningen i skolan samt att uppfostra eleverna i enlighet med skolans mål och regler. När eleven befinner sig i skolan får vårdnadshavarna anses ha godtagit faktumet att barnet står under uppsikt av skolans personal, vilket innebär att personalen tilldelas samma tillsynsansvar som vårdnadshavarna.²⁰

Den grad av tillsyn som kan krävas av skolans personal är beroende av elevens ålder. Yngre elever kräver av naturliga skäl en högre grad av tillsyn, samtidigt som äldre elever i större omfattning förväntas klara sig själva utan ingående uppsikt. Elever på gymnasiet torde i teorin inte fordra någon tillsyn alls. Verkligheten är dock en annan och behovet av tillsyn varierar från elev till elev.²¹

2.3 Straffrättsliga bestämmelser

Den svenska brottskatalogen står att finna i BrB. Enligt BrB 1 kap. 1 § är en gärning som är beskriven i balken eller i annan lag att kategorisera som brott om gärningen är föreskriven straff. Paragrafen är ett uttryck för den mest grundläggande av principer, legalitetsprincipen, att en handling endast är straffbar om stöd står att finnas i lag.²² En person kan till exempel bli dömd för brottet *misshandel*²³ om han eller hon tillfogar annan kroppsskada, sjukdom eller smärta. På samma sätt riskerar en person att bli dömd för

¹⁹ Se skolförordning (1971:235) 14 kap. 10 §.

²⁰ Herlin & Munthe, *En tryggare skola*, s. 73-74.

²¹ Herlin & Munthe, *En tryggare skola*, s. 74-75.

²² Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 62.

²³ BrB 3 kap. 5 §

*olaga tvång*²⁴ om man genom misshandel, våld eller hot tvingar någon annan att göra något. I synnerhet dessa två brottsanklagelser är ofta förekommande vid situationer då lärare står åtalade för att ha överskridit sin tillsynsplikt.

BrB 1 kap. 1 § ligger till grund för straffrätten som helhet, men är långt ifrån uttömmande. I många olika situationer kan ett handlande som egentligen är förenat med straff vara tillåtet. Viktiga exempel på situationer när straffrihet förekommer är då en rätt till nöd eller nödvärn uppstår, alternativt när social adekvans är förhållandevis vilken innebär att det finns en oskriven undantagsregel som rättfärdigar gärningen.²⁵

2.3.1 Nöd och nödvärnsrätt

Rätten till att i nöd och nödvärn agera innebär att en person får vidta åtgärder som i normala fall hade varit otillåtna, men som på grund av omständigheterna i det enskilda fallet resulterar i att åtgärderna är tillåtna.²⁶ Begreppen definieras i BrB 24 kap., där 4 § statuerar en ansvarsfrihet vid handlande i nöd då fara hotar liv, hälsa, egendom eller annat viktigt skyddsintresse. Kapitlets 1 § behandlar i sin tur nödvärn och den bestämmelsen ger en uttömmande lista över vid vilka situationer som nödvärnsrätt uppstår. Enligt paragrafens 2 st. 1 p. föreligger exempelvis en rätt till nödvärn vid ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom. Nödvärnshandlingen är i detta fall en handling som utförs för att avvärja det brottsliga angreppet och verkan av nödvärnsbestämmelsen blir att denna handling inte utgör ett brott, oavsett om den faller in under en brottsbeskrivning eller ej.²⁷ På samma sätt är en handling företagen i nöd inte brottslig om den kan kategoriseras som oundviklig för att avvärja en eventuell fara.²⁸ Nöd- och nödvärnsbestämmelserna resulterar i att personer som handlar i respektive

²⁴ BrB 4 kap. 4 §.

²⁵ Jareborg, *Allmän Kriminalrätt*, s. 290.

²⁶ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 230 och 241. Jfr. även Jareborg, *Allmän Kriminalrätt*, s. 256 och 263.

²⁷ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken, en kommentar Del II (13-24 kap.)*, s. 24:7.

²⁸ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken, en kommentar Del II (13-24 kap.)*, s. 24:42.

situation inte kan bli dömda för brott för företagen gärning, förutsatt att gärningen inte var uppenbart oförsvarlig.²⁹

2.3.2 Social adekvans

Social adekvans är ett begrepp som införts i svensk rätt om en gärning som är tillåten, även då det finns stöd i lag om att gärningen är otillåten. Nils Jareborg framhåller att social adekvans fungerar som en sorts ”säkerhetsventil”.³⁰ Denna ventil används när det inte går att finna stöd i gällande rättsregler om att ett handlande är rättsenligt, men då det samtidigt skulle vara orimligt att beteckna handlandet som brottsligt. En gärning faller in under denna beteckning om den är tillåten tack vare en oskriven undantagsregel.³¹ Ett tydligt exempel på detta är sportutövande. Enskilda handlingar vid utövande av exempelvis hockey kan uppfylla rekvisiten för misshandel, men så länge den våldsutövning som sker håller sig inom spelets regler får alla deltagande anses ha samtyckt till densamma. Därmed utblir straffrättsligt ansvar.³²

Begreppet social adekvans omfattar också ett visst utrymme för lärare att inom ramen för sin tillsynsplikt använda lättare våld. Ett visst ingripande av en lärare, såsom ett stadigt tag kring en elevs arm utan att påtaglig smärta uppstår, kan vara tillåtet trots att lagstöd saknas.³³ I doktrinen ifrågasätts emellertid det förnuftiga i att praktiskt bedöma situationer utefter huruvida smärta uppkommer eller ej, då en utsatt elev under ett ingripande från en lärare ofta kan påverka uppkommen smärta genom att sätta sig till motvärn.³⁴

²⁹ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 230-231. Jfr. även Jareborg, *Allmän Kriminalrätt*, s. 256.

³⁰ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 281. Jfr. även Jareborg, *Allmän Kriminalrätt*, s. 291.

³¹ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 280-281. Jfr. även Jareborg, *Allmän Kriminalrätt*, s. 290-291.

³² Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 287-288. Jfr. även Jareborg, *Allmän Kriminalrätt*, s. 295-296.

³³ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 282-283. Jfr. även Jareborg, *Allmän Kriminalrätt*, s. 292.

³⁴ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 283.

2.4 Skollagen

Som redan berörts har det i den nu gällande skollagen preciserats ytterligare vilka befogenheter en lärare har att vidta åtgärder för att tillförsäkra trygghet i skolan. Skollagen 5 kap. 6-24 §§ reglerar de disciplinära åtgärder som får vidtas av lärare. Lagens sjätte kapitel förtydligar vidare hur kränkande behandling ska hanteras av skolans personal, där kapitlets 9 § uttryckligen förbjuder lärare att utsätta elever för kränkande behandling.

I Justitieutskottets betänkande från 1989³⁵ behandlades frågan om huruvida lärarens tillsynsplikt och ingripanderätt borde regleras mer detaljerat i lag. Samtliga remissinstanser ansåg tillsammans med utskottet det dock olämpligt med en lagreglering.³⁶ Utskottet konstaterade att en för lärare lagreglerad rätt att ingripa med våld riskerade att leda till en högre toleranströskel och en allt oftare förekommande våldsutövning, samt att den rätt att agera i nöd- och nödvärnssituationer som existerade ansågs tillräcklig för att ge ett utrymme för kroppsliga och handgripliga åtgärder.³⁷ Samtidigt insåg dock samtliga remissinstanser behovet av en precisering av innehållet i lärarnas tillsynsplikt.³⁸

Vid utarbetandet av 2010 års skollag behandlades ärendet igen och det presenterades till sist tydligare riktlinjer för lärare i deras skyldighet att hantera ordningsproblem. Flertalet lärare och skolledare vittnade om en osäkerhet angående vilka åtgärder som får vidtas vid akuta situationer utan att överträda några existerande bestämmelser. Med detta i beaktande ansågs det därför från regeringens sida behövligt att tydliggöra de allmänna befogenheter som existerar för att värna om elevers trygghet och studiero.³⁹

5 kap. 6 § reglerar således idag lärarens allmänna befogenheter att:

”[...]vidta de omedelbara och tillfälliga åtgärder som är befogade för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero eller för att komma till rätta med en elevs ordningsstörande uppträdande.”

³⁵ 1989/90:JuU3.

³⁶ 1989/90:JuU3, s. 5 och 12.

³⁷ 1989/90:JuU3, s. 11-12.

³⁸ 1989/90:JuU3, s. 5.

³⁹ Prop. 2009/10:165, s. 322.

Vad lydelsen syftar till är att komma till rätta med situationer som kan anses vara akuta. Åtgärder som avses i paragrafen kan till exempel vara muntliga tillsägelser eller tillfälliga omflyttningar inom grupper för att sära på elever.⁴⁰ Enligt paragrafens tredje stycke måste vidtagen åtgärd vara proportionerlig i förhållande till sitt syfte och övriga omständigheter.

Bestämmelsen anger dock inte någon uttömmande uppräkningslista över vilka befogenheter personalen på skolan har. Även andra sätt att handskas med ordningsproblem existerar,⁴¹ vilket även Svea hovrätt påpekar i sin remissbehandling av lagförslaget.⁴² Som kommer att påvisas i nästkommande avsnitt har HD fastställt i sin praxis en ingripanderätt för lärare att utöver en nöd- eller nödvärnssituation handgripligen ingripa.

2.5 Myndigheters ställningstaganden

2.5.1 Arbetsmiljöverket

Enligt AML 2 kap. 1 § ska en arbetstagare inte utsättas för fysiska eller psykiska belastningar som kan medföra ohälsa eller olycksfall. Förarbetena till lagen påvisar att grundtanken är att arbetstagaren själv ska kunna påverka sin arbetssituation och att lagen ska fungera som stöd då arbetssituationen konkret regleras, något som sker i samråd mellan arbetstagare och arbetsgivare samt genom separata myndigheters föreskrifter.⁴³

Specifikt för läraryrket har Arbetsmiljöverket, med utgångspunkt i sina allmänna föreskrifter om åtgärder mot våld och hot i arbetsmiljön,⁴⁴ publicerat information om våld och hot inom omsorg och skola. Särskild vikt läggs vid att lärare ska vara medvetna om vilka risksituationer som finns i skolmiljön och hur dessa ska bemötas. Särskilt uppmärksammas att

⁴⁰ Eriksson, kommentar till skollag 5 kap. 6 §, not 83.

⁴¹ Eriksson, kommentar till skollag 5 kap. 6 §, not 82.

⁴² Prop. 2009/10:165, s. 321.

⁴³ Prop. 1976/77:149, s. 221, 227.

⁴⁴ AFS 1993:2.

det är viktigt att arbetsgivaren regelbundet kontrollerar att denna kunskap finns hos personal som arbetar inom skolväsendet.⁴⁵

2.5.2 Skolverket

Skolverket har i samråd med bl.a. Arbetsmiljöverket och Skolinspektionen tagit fram allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling.⁴⁶ Dessa råd ger anvisningar om hur kränkande behandling ska förebyggas, upptäckas samt åtgärdas. Med en hänvisning till skollagen 5 kap. 6 § förklaras att det är viktigt att det existerar en rutin för agerandet i situationer som kräver snabba åtgärder, samt att lärare får vidta omedelbara och tillfälliga åtgärder i akuta situationer för att tillförsäkra elevernas trygghet.⁴⁷ Skolverket konstaterar vidare att åtgärder som vidtas inte får strida mot skolagens femte kapitel och fortsätter sedan med att lägga vikt vid utvärdering och dokumentation av vidtagna åtgärder.

2.5.3 Skolinspektionen

Skolinspektionen, vilken innehar tillsynsansvaret för det svenska skolväsendet, erbjuder på sin hemsida vägledning i många olika frågor i form av åtskilliga ställningstaganden. Barn- och elevombudet arbetar för att motverka kränkningar av elever i skolan och är en viktig del av den verksamhet som bedrivs. Kränkningar från lärare mot elever är förbjudet enligt skollagen 6 kap., vilket barn- och elevombudet särskilt uppmärksammar i ett specifikt ställningstagande.⁴⁸

I detta ställningstagande hade en lärare avstyrat ett bråk under en lektion, tagit ett armtag kring en elevs arm med rodnad som följd och yttrat att eleven inte fick komma tillbaka till klassrummet förrän han ”slutat uppföra sig som en buse”. Detta gjordes enligt lärarens utsago för att hindra att eleven eller annan elev skulle komma till skada. Skolan ansåg att en nödsituation förelåg då eleven ej lystrat till upprepade muntliga tillsägelser.

⁴⁵ Arbetsmiljöverket, *Våld och hot inom omsorg och skola*.

⁴⁶ Skolverket, *Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*.

⁴⁷ Skolverket, *Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*, s. 36-37.

⁴⁸ Skolinspektionen, *Lärare brukade våld mot elev*, 2013-01-07.

Barn- och elevombudet bedömde dock situationen annorlunda och menade att en kränkande behandling förekommit från lärarens sida, med hänvisning till att den åtgärd som företagits av läraren varit oproportionerlig till den uppkomna situationen. Muntliga tillsägelser hade enligt barn- och elevombudet varit tillräckligt.⁴⁹

2.6 Debatten kring lärarens befogenheter

Som ovan redogjorts för existerar det på området många olika bestämmelser och riktlinjer för hur en lärare bör agera och för vilka åtgärder som de får och bör vidta. En stor diskussion pågår dock inom området och åsikter varierar gällande vilka befogenheter som en lärares ingripanderätt bör omfatta samt vilken nivå av våld som ska accepteras i skolan.

Per Bauhn⁵⁰ som kritiskt beskrivit lärares arbetsmiljö i *Sydsvenskan* maj 2013,⁵¹ berörde även frågan 2007. Han ansåg då att lärare antingen var berövade all makt eller rädda att använda den vid uppkomna våldssituationer i skolan.⁵² Stark kritik riktades mot Bauhn när rektor Anders Härdevik några dagar senare hävdade förflyttning och särande av elever som ett misslyckande i den uppgift som skolan har. Enligt Härdevik innebar ett användande av hårdare tag och förflyttning av elever kapitulation och han ansåg vidare att lösningen på oroligheterna i skolan ligger i att arbeta tillsammans och att inte leta efter syndabockar.⁵³ År 2011 skrev dåvarande generalsekreterare för BRIS, Göran Harnesk, om att lidandet på grund av mobbning och kränkningar är ofantligt och att kunskap om olika metoder för att stoppa kränkningarna i skolan saknas hos lärare. Harnesk menade vidare att lärare hellre väljer att titta åt ett annat håll vid mobbning och kränkningar, istället för att hantera sådana situationer och betonade vikten av att lärare ska få den kunskap och kompetens som de idag saknar för att kunna hantera reella mobbningsituationer.⁵⁴

⁴⁹ Skolinspektionen, *Lärare brukade våld mot elev*, 2013-01-07.

⁵⁰ Professor i praktisk filosofi vid Linnéuniversitetet.

⁵¹ Se not 4.

⁵² Bauhn, "Lärare kapitulerar för våldet", *Svenska Dagbladet*, 2007-01-23.

⁵³ Härdevik, "Hårdare tag är kapitulation", *Svenska Dagbladet*, 2007-09-27.

⁵⁴ Harnesk, "De vuxna väljer att titta bort", *Svenska Dagbladet*, 2011-08-19.

Lärarnas Riksförbund genomförde 2008 en arbetsmarknadsundersökning med fokus på hot och våld i skolan. Resultatet visade att nästan var femte lärare gick till sitt arbete med känslor av obehag inför risken att utsättas för våld, hot eller andra trakasserier.⁵⁵ En liknande undersökning genomfördes 2011, då 16 procent av andelen svarande uppgav att de utsatts för hot i sitt arbete, medan 7 procent uppgav att de utsatts för våld.⁵⁶ Metta Fjelkner, före detta ordförande för Lärarnas Riksförbund, rapporterade 2010 att många av förbundets medlemmar far illa och bryts ner.⁵⁷ Detta meddelades i samband med ett uppmärksammat fall då två fjortonåriga pojkar hotat en lärare med luftgevär under en pågående lektion.⁵⁸

Under åren 2012 och 2013 har debatten kring lärarnas arbetsmiljö ökat, främst med anledning av att Gällivare tingsrätt i en dom yttrat att en tillsynspliktig lärare, likt en polis, måste ha beredskap för att tåla hot och våld i viss mån.⁵⁹ Detta omdebatterade uttalande kom att senare ändras i HovR,⁶⁰ dock efter att stor uppståndelse redan väckts. Bland andra kritiserade utbildningsminister Jan Björklund tingsrättens dom i media.⁶¹ Likaså skrev Fjelkner i SVT Debatt att denna dom är ett avsevärt steg i fel riktning och bereder en väg för en acceptans av våld mot lärare.⁶² Starka reaktioner uppstod även hos lärarkåren och bland fackliga representanter.⁶³

Gränsdragningen mellan tillåtet och otillåtet handlande har på senare år blivit uppmärksammat och osäkerheten hos lärarkåren är påtaglig. Under nästkommande kapitel följer en redogörelse över vilka riktlinjer som domstolsväsendet satt ut samt vilka situationer som vanligen uppstår och går till domstol.

⁵⁵ Lärarnas Riksförbund, *Ingen ska behöva vara rädd i skolan*, april 2008, s. 3.

⁵⁶ Lärarnas Riksförbund, *Arbetsmiljöundersökning 2011*, mars-april 2011, s. 4.

⁵⁷ Jfr. Lärarnas Riksförbund, "Hot och våld mot lärare – många medlemmar far illa", 2010-11-10.

⁵⁸ SVT Nyheter, "Linköping – Hotade lärare med gevär", SVT, 2010-09-08.

⁵⁹ Gällivare tingsrätt, Mål nr. 1105-11, 2012-05-03.

⁶⁰ Hovrätten för övre Norrland, Mål nr. T 435-12, 2012-10-01.

⁶¹ Lindh, "Rätten: Okej att bli slagen av elev", *Expressen*, 2012-05-12.

⁶² Fjelkner, "Lärare ska inte förväntas tåla att bli misshandlade på jobbet", SVT, 2012-05-23.

⁶³ Jfr. Lärarförbundet, "Lärarförbundet hjälper läraren att överklaga domen", 2012-05-25. Se även Piispanen, "Hur mycket ska en lärare tåla?", *Lärarnas Nyheter*, 2012-10-17.

3 Domstolsavgöranden

3.1 Riktlinjer ifrån HD

Det existerar rikligt med praxis vid fall av påstått våld från och mot lärare, elevassistenter och skolpersonal. En översiktlig redogörelse för de för frågan relevanta fallen kommer här att lämnas, i syfte att belysa de väsentliga aspekterna på vad som drar upp gränserna för tillsynsplikten och de tillåtna åtgärder som lärare får vidta.

Mot bakgrund av vad som redovisats om gällande rätt är det idag osäkert var gränsen går för de befogenheter som en lärare har för att inom sin tillsynsplikt handgripligen ingripa. Frågan har inte sällan tagits upp i domstol och vid enstaka tillfällen gått hela vägen till HD. Viss vägledning står därför att finna i praxis även om, vilket kommer att påvisas, denna praxis ger utrymme för omfattande tolkningsmöjligheter.

3.1.1 NJA 1988 s. 586

Ett fall från 1988 har länge varit prejudicerande i frågan om en lärares ingripanderätt och befogenheter.⁶⁴ Frågan i målet var huruvida en lärare vid utövningen av sin tillsynsplikt gjort sig skyldig till ringa *misshandel* då denne tagit ett grepp kring nacken på en motsträvig elev för att föra denne till rektor. Som följd uppstod en inte helt obetydlig smärta, ömhet samt viss rodnad kring elevens nacke, samtidigt som det vid tidpunkten inte ansågs föreligga någon nöd- eller nödvärnssituation. Föredragande revisionssekreteraren i HD menade, likt tingsrätten, att en friande dom var lämplig. HD konstaterade dock i linje med HovR att läraren gjort sig skyldig till ringa *misshandel* genom sitt agerande. Avgörande för framtida praxis var emellertid inte det slutliga domslutet, utan det faktum att HD i sina domskäl framhöll att en lärare vid utövande av sin tillsynsplikt inte kan vara

⁶⁴ NJA 1988 s. 586.

avskuren varje möjlighet till kroppsligt ingrepp mot en elev, även i situationer då det inte är fråga om en nöd- eller nödvärnssituation.⁶⁵

Enligt HD innebar denna nya rättighet att användande av förfaringssätt som till exempel kan betecknas som ”våld” under BrB 4 kap. 4 § om *olaga tvång*, ibland kan anses vara befogade. Att tillåta denna sortens ingripanderätt vid förfaranden som når upp till graden av *misshandel* enligt BrB 3 kap. 5 § konstaterade dock HD vara uteslutet med hänsyn till lagstiftarens dåvarande inställning till förekomsten av aga.⁶⁶

3.1.2 NJA 2009 s. 776

Det senaste vägledande avgörandet från HD kom 2009, då frågan var om en lärare och en elevassistent gjort sig skyldiga till *misshandel* och *olaga frihetsberövande* i sin tillsynsplikt.⁶⁷ Rättsfallet omfattade två åtalpunkter. Beträffande den första av dessa framgick det att läraren och elevassistenten tvingat in en elev på en handikapptoilet, hållit fast och suttit gränsle över vederbörande med smärta, rodnad och blåmärken som följd. Vid den andra situationen, åtalpunkt två, har en elev kastat snöbollar mot en elevassistent, som i sin tur på nära håll kastat snö tillbaka mot eleven samt fällt denne då eleven tillgripit våld mot elevassistenten.⁶⁸

HD konstaterade övergripande att en lärare inom sin tillsynsplikt tillåts hålla kvar en elev i ett klassrum eller avvisa denne från detta, men om eleven motsätter sig sådan åtgärd får läraren inte tillgripa våld eller tvång. Dock, med en hänvisning till 1988 års prejudikat, höll HD fast vid rätten som en lärare har att utöver nöd- och nödvärnssituationer tillgripa kroppsliga ingrepp mot elever. Var gränsen går för denna rätt är föremål för bedömning med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.⁶⁹

I sin bedömning avslutade HD med att fastställa att de åtgärder vidtagna under åtalpunkt ett står i uppenbart missförhållande till syftet med

⁶⁵ NJA 1988 s. 586, s. 592-594.

⁶⁶ NJA 1988 s. 586, s. 593.

⁶⁷ NJA 2009 s. 776.

⁶⁸ NJA 2009 s. 776, s. 776.

⁶⁹ NJA 2009 s. 776, s. 794-795.

ingreppet, som var att av ordningsskäl föra undan eleven och tala honom till rätta. Läraren och elevassistenten dömdes för *misshandel* och *olaga frihetsberövande*⁷⁰. Gällande den andra åtalspunkten dömdes elevassistenten för *misshandel* av ringa grad på grund av snöbollskastningen, men kunde enligt HD ej dömas för att ha fällt eleven. Elevens fysiska angrepp resulterade i en nödvärnsrätt för assistenten, innebärande att det våld som fällningen innebar inte kan betecknas som uppenbart oförsvarligt.⁷¹

3.2 I övrigt uppmärksammade domar

Skolan är idag bevisligen en tidvis ohälsosam och även våldsamt miljö för dem som vistas och arbetar där. I ett fall från HovR 2007 dömdes en elev i sextonårsåldern för *misshandel* då denne slagit en lärare över tinningen under pågående lektion.⁷² Även år 2012 dömdes en femtonårig elev för *misshandel* och *olaga hot* mot en lärare i Gällivare tingsrätt.⁷³ I fallet blev dock läraren nekad skadestånd, med hänvisning till att en tillsynspliktig lärare måste ha beredskap för att visst mått av hot och våld kan förekomma vid ett ingripande mot en elev, på samma sätt som en polis. Detta domslut ändrades emellertid i HovR några månader senare.⁷⁴

HovR tog i ett fall från mars 2013 även ställning till huruvida skollagen 5 kap. 6 § är tillämplig i en situation då en lärare fattat tag om en elevs nacke och arm då eleven stört ordningen i klassrummet. Eleven uppgav på frågan om det ”kändes någonting” att ”Ja, det gjorde det”. HovR beslutade att skollagens bestämmelser ej var tillämpliga i frågan, detta med hänvisning till att åtgärden inte stod i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter. Med en ytterligare hänvisning till 1988- och 2009 års prejudikat dömdes HovR läraren för *ofredande*⁷⁵ och konstaterade att utrymmet för att tillgripa kroppsliga ingrepp är klart begränsat.⁷⁶

⁷⁰ BrB 4 kap. 2 §.

⁷¹ NJA 2009 s. 776, s. 794-796.

⁷² RH 2007:75.

⁷³ Gällivare tingsrätt, Mål nr. 1105-11, 2012-05-03.

⁷⁴ Hovrätten för övre Norrland, Mål nr. T 435-12, 2012-10-01.

⁷⁵ BrB 4 kap. 7 §.

⁷⁶ Hovrätten för övre Norrland, Mål nr. B 534-12, 2013-03-05.

4 Elevens rätt

4.1 Eleven i centrum

Fokus har i denna framställning legat på läraren och dennes skyldighet att upprätthålla ordning i klassrummet samt vederbörandes rättighet att tillgripa kroppsliga åtgärder mot elever. Vad som är viktigt att klargöra är dock att skolan i grund och botten finns till för eleven. Läraryrket existerar för att hjälpa barn och ungdomar i sin utbildning och all utbildning ska vara för barnets bästa,⁷⁷ vilket statueras i skollagen 1 kap. 10 §.

I propositionen till skollagen betonas vikten av att all form av kränkande behandling mot elever är otillåten och att lärare i akuta situationer självklart ska ha möjligheten att ingripa om elever kränker andra, är störande eller våldsamma. Alla har rätt till en lugn arbetsmiljö med förutsättningar att kunna studera med lugn och koncentration. Tillika är trygghet, studiero och arbetsmiljö intressen som ska värnas om. Propositionen framhåller vidare att elever som stör och uppträder på ett sätt som kan urarta i våldsamer eller störande av den allmänna ordningen behöver stöd från lärare i ett långsiktigt perspektiv. Samtidigt framgår även att läraren måste ha möjlighet att vidta vissa åtgärder för att uppkomna problem inte ska kunna upprepas. I sådana situationer beskrivs skollagen 5 kap. 6 § vara tillämplig.⁷⁸

4.2 Barnkonventionen

Med en hänvisning till barnkonventionen⁷⁹ klargörs dock tydligt i propositionen till skollagen att åtgärder för att lösa uppkomna problem i sig inte får vara kränkande för den aktuella eleven.⁸⁰ Sverige är sedan 1990 bunden av barnkonventionen,⁸¹ och enligt artikel 28 i densamma ska konventionsstaterna vidta åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet

⁷⁷ Prop. 2009/10:165, s. 1.

⁷⁸ Prop. 2009/10:165, s. 322.

⁷⁹ A/RES/44/25, Convention on the Rights of the Child, 20 november 1989.

⁸⁰ Prop. 2009/10:165, s. 322-323.

⁸¹ Jfr. prop. 1989/90:107.

samt med konventionen i övrigt. I propositionen till skollagen fastslås även att utbildningen ska utformas i överrensstämmelse med barnets bästa samt de rättigheter som finns uttryckta i barnkonventionen.⁸²

I och med ratifikation av konventionen är Sverige bundet att på det sätt som i konventionen anges respektera och främja ett barns rättigheter.⁸³ Barnkonventionen är dock inte inkorporerad i svensk rätt och gäller således inte som lag i Sverige.⁸⁴ Angående detta faktum riktas kritik mot den svenska staten av den FN-kommitté som granskar konventionens efterlevnad i staters nationella rätt.⁸⁵

Sverige fick även kritik av kommittén i dess rapport från 2009 att barnets bästa inte var tillräckligt implementerat i svensk rätt,⁸⁶ tillsammans med en rekommendation att vidta lämpliga åtgärder för att ombesörja detta.⁸⁷ Som ovan berörts är det därför värt att notera det faktum att det i 2010 års skollag lagts mycket vikt vid att uppmärksamma barnets bästa samt vad som sägs i propositionen om den betydelse som barnkonventionen haft vid författandet av lagen.

⁸² Prop. 2009/10:165, s. 322-323.

⁸³ Prop. 1989/90:107, s. 27.

⁸⁴ Prop. 1989/90:107, s. 3.

⁸⁵ CRC/C/SWE/CO/4, punkt 9-10, 12 juni 2009.

⁸⁶ Jfr. art. 3, A/RES/44/25, Convention on the Rights of the Child.

⁸⁷ CRC/C/SWE/CO/4, p. 27-28, 12 juni 2009.

5 Analys

5.1 Gällande rätt

Att miljön i och kring skolan kan vara en våldsamt och ohälsosam sådan är det ingen som längre förnekar. Hot och våld är förekommande och studier visar att många lärare går till arbetet med obehag, rädsla för de hot- och våldssituationer som kan uppkomma i skolan. I propositionen till skollagen framkommer att flera lärare vittnar om en osäkerhet gällande vilka åtgärder som de har mandat att vidta i akuta situationer.

I sin tillsynsplikt har en lärare en skyldighet att upprätthålla ordning i skolan samt att säkra elevernas trygghet och studiero. För att fastställa hur gällande rätt ser ut vid utövandet av denna tillsynsplikt tas lagar, råd och ställningstaganden i beaktande. Dessa erbjuder en övergripande och översiktlig förklaring till hur kränkande behandling ska hanteras. I förarbeten och hos myndigheter uppmärksammas vikten av att lärare ska kunna agera snabbt och effektivt i akuta situationer. Skollagen erbjuder vissa verktyg, bland annat tillfälliga omgrupperingar och muntliga tillsägelser, som lärare kan använda sig av. Dessa kan dock tyckas vara otillräckliga i vissa akuta situationer, då en elev under pågående lektion till exempel använder sig av våld eller hotar läraren. Kroppsliga åtgärder vidtagna av lärare måste i vissa situationer anses vara berättigade. Detta är vad HD i två avgöranden ansett.

I två rättsfall har HD fastslagit rätten för en lärare att inom ramen för sin tillsynsplikt använda visst våld mot elever. I NJA 1988 s. 586 fastställdes att en lärare kan ha rätt att fysiskt ingripa mot en elev, även då det inte föreligger någon nöd- eller nödvärnssituation. Var gränsen går för denna rätt är osäkert och förblir en bedömning i varje enskild situation. Inom doktrinen har dock dragits slutsatsen att ett grepp om en elev som inte orsakar påtaglig smärta får anses vara tillåtet. HD upprepar och hänvisar till denna rättighet i NJA 2009 s. 776 samt slår fast att det kroppsliga ingreppet inte får vara mer

omfattande än nödvändigt och att det inte får stå i missförhållande till syftet med åtgärden.

En rätt att tillgripa kroppsliga åtgärder inom ramen för tillsynsplikten får således anses existera, även utan uttryckligt lagstöd. Att tala om social adekvans i sådana situationer är därav förhanden.

Situationen är likväl inte självklar. Skolinspektionen har i sitt ställningstagande visat på att en lärare som handgripligen ingriper för att avstyra ett bråk kan bli fälld för kränkande behandling. I ställningstagandet kan läsas att läraren inte ingrep förrän efter flera muntliga uppmaningar och att följden av greppet endast var röda märken som uppstod på elevens arm. Detta räckte emellertid enligt barn- och elevombudet för att läraren skulle anses ha utsatt eleven för kränkande behandling.

Även i underinstanser runt om i landet kan ett mönster urskiljas, som visar på att lärare ofta fälls för att ha överskridit sin befogenhet. HovR tog 2013 beslutet att döma en lärare för *ofredande* då denne ingripit vid en situation då en elev stört ordningen i klassrummet. Det grepp som läraren tog om eleven ansågs i fallet räcka för fällande dom. En tingsrätt ansåg 2012 att en lärare förväntas ha beredskap för att visst våld och hot ska få förekomma vid ett ingripande och accepterade på så vis att våld och hot får förekomma i skolan. Denna dom ändrades senare i HovR, dock visade tingsrätten sig inneha en uppfattning om att en lärare är skyldig att i sitt arbete tåla våld och hot, en uppfattning som inte förändras av att HovR ändrade domen.

Gällande rätt kan följaktligen sammanfattas med att lärare inom ramen för sin tillsynsplikt får använda visst mått av våld mot en elev. Om en elev angriper andra, får därför läraren ingripa för att skydda dessa elever. Angriper en elev läraren, har läraren rätt att freda sig med hänvisning till nödvärnsrätten. Dock får det våld som används aldrig vara uppenbart oförsvarligt med hänsyn till de enskilda omständigheterna i fallet.

5.2 Är gällande rätt tillräcklig?

En lärare ska kunna upprätthålla ordning i skolan, skydda elever och även sig själv. Lärare vittnar dock om en osäkerhet över att vidta åtgärder, om att det finns ett obehag till att gå till arbetet och den förekomst av hot och våld som finns där. Även om det enligt gällande rätt sålunda existerar rättigheter för en lärare att skydda sig själv och sina elever, finns osäkerheten och rädslan fortfarande kvar.

Harnesk nämner att vikt bör läggas vid att förmedla kunskap och kompetens till lärare. Att de måste ha kännedom om hur de ska hantera olika situationer och exakt veta vilka åtgärder som de kan vidta för att upprätthålla en god skol- och arbetsmiljö. Detta kan tyckas vara en självklarhet och Skolverket konstaterar också i sina allmänna råd att så är fallet och att detta är arbetsgivarens ansvar.

Jag ser ett problem i denna situation. Även om en lärare besitter den kunskap och kompetens som krävs kvarstår faktum att Skolinspektionen och domstolar i uttalanden och domar ofta fäller lärare som vidtar kroppsliga åtgärder. Huruvida en rätt för lärare att kroppsligt ingripa existerar eller ej, blir detta ovidkommande i skuggan av det faktum att denna rätt i praktiken nästan aldrig kan utnyttjas. Föga förvånande är därför att lärarkåren vittnar om en osäkerhet över vilka befogenheter de innehar.

Att blankt konstatera att gällande rätt är otillräcklig är något jag inte anser kan göras. Befogenheter att på olika sätt hantera situationer som kan uppkomma i skolan existerar bevisligen. Dessa befogenheter måste dock tydligare kunna efterlevas i praktiken. Riktlinjer, vägledning och konkreta exempel måste vara klarare uttryckta och den kunskap och kompetens som en lärare erhåller måste spegla det rättsläge som idag råder och inte ett rättsläge som endast existerar i teorin.

5.3 Sammanfattande slutsats – ett osäkert rättsläge?

Gällande rätt som den ser ut idag är till merparten stöpt ur en elevs rättigheter. Ansenlig vikt läggs vid en elevs rätt till studiero, till trygghet, till en god arbetsmiljö fri från kränkningar. Likaså existerar barnkonventionen vilken säkerställer barnets rätt. Dessa rättigheter ställs av lagstiftaren mot de rättigheter och skyldigheter som en lärare innehar, en rätt till god arbetsmiljö samt en skyldighet att upprätthålla ordning.

Efter genomförd undersökning har jag uppmärksammat fenomenet att den balans som bort finnas mellan elev och lärare i viss omfattning är skev. I teorin uttrycks en lärares rättigheter på samma sätt som en elevs. Trots detta väljer myndigheter och domstolar i praktiken ofta att lyfta fram elevens rätt som den tyngst vägande.

Att elevens rätt väger tungt förnekar jag inte. Att skydda och värna om barnen i samhället är av yttersta vikt. Jag ställer mig dock skeptisk till det faktum att rätten i merparten av fall valt att främst lägga tillit vid elevens version av det inträffade och åsidosätta lärarens skildring av händelsen. Utan noggrannare granskning av undersökningar och statistik kan det med sannolikhet konstateras att barn och unga har en beskaffenhet att ibland tala osanning eller överdriva. Vid en uppstådd situation mellan elev och lärare är det således inte märkligt att osäkerhet existerar hos läraren i fråga. Osäkerhet om vilka befogenheter som innehas, men även osäkerhet om hur rätten kommer att döma i ett fall där ett ingripande sker med endast det våld som kan anses nödvändigt och proportionerligt.

Enligt HD är en lärares ingripanderätt något som varierar från fall till fall och en bedömning måste göras med hänsyn till omständigheterna i varje enskild situation. Mot bakgrund av ovanstående berörda osäkerhet samt ovetskap hos lärare får det uppmärksammas att det i nuläget inte existerar någon insikt om huruvida vederbörande begår ett brott eller ej vid ett ingripande mot elever. En fundamental rättsgrundsats i Sverige är att lagen ska vara förutsägbar sett till legalitetsprincipen. Förutsägbarheten förringas

dock som rättsläget idag ser ut. Samtidigt har läraren inom sin tillsynsplikt en skyldighet att upprätthålla ordningen i skolan och att skydda eleverna. Ser man parallellt till Skolinspektionens ställningstagande angående kränkningar är det likväl inte tillåtet för en lärare att handgripligen avstyra bråk.

Arbetsmiljöverket, Skolverket och Skolinspektionen uppmärksammar problemen med hanteringen av kränkningar i skolan och utfärdar sina övergripande råd, riktlinjer och ställningstaganden. Dessa problem uppmärksammades redan efter 1988 års fall, då Justitiekommittén tog ställning till huruvida lärarens befogenheter skulle regleras i lag. Det konstaterades då att problemet existerar, att en tydligare precisering av innehållet i lärarens tillsynsplikt behövs, men att en lagreglering inte är lösningen.

När väl en situation involverande våld mot antingen elev eller lärare idag uppstår kvarstår dock det problem som ingen riktigt kan lösa: Hur ska läraren agera? Ovanstående utredning visar på att det är av stor vikt att denna problematik utreds och att lärarens befogenheter klargörs.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1962:136 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till skollag m.m.: given Stockholms slott den 20 mars 1962

Prop. 1976/77:149 om arbetsmiljölag m.m.

Prop. 1978/79:67 om förbud mot aga

Prop. 1989/90:107 om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter

Prop. 2007/08:95 Ett starkare skydd mot diskriminering

Prop. 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet

Departementsserien

Ds U 1981:4 Skollagen

Betänkanden

1989/90:JuU3 Lärares tillsynsplikt m.m.

Myndighetspublikationer

AFS 1993:2 Våld och hot i arbetsmiljön

Arbetsmiljöverket, *Våld och hot inom omsorg och skola*, ADI 522, 2002

Skolverket, Skolverkets allmänna råd, *Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*, Stockholm 2012

Skolinspektionen, ”Lärare brukade våld mot elev”, 2013-01-07, hämtat 2013-05-18 från <http://www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/Stallningstaganden/Krankande-behandling/Larare-brukade-vald-mot-elev/>

Övriga internationella källor

Committee on the Rights of the Child

CRC/C/SWE/CO/4, Consideration of reports submitted by states parties under article 44 of the Convention, Concluding observations: Sweden, punkt 9-10, 12 juni 2009

Litteratur

Böcker

Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg Nils: *Kriminalrättens grunder*, Uppsala 2010

Herlin, Agneta & Munthe, Bo: *En tryggare skola*, Stockholm 2005

Holmqvist, Lena m.fl.: *Brottsbalken, en kommentar Del II (13-24 kap.) Brotten mot allmänheten och staten m.m.*, 6:e uppl. Stockholm 2009

Jareborg, Nils: *Allmän Kriminalrätt*, Uppsala 2001

Rimsten, Olle: *Diskriminering och kränkande behandling i skola och förskola*, 2:a uppl., Stockholm 2010

Artiklar

Bauhn, Per: "Lärare kapitulerar för våldet", i *Svenska Dagbladet*, 2007-01-23, hämtad 2013-05-10 från http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/larare-kapitulerar-for-valdet_194117.svd

Bauhn, Per: "I Sverige får lärare ofta finna sig i att bli kränkta", i *Sydsvenskan*, 2013-05-03, s. A5

Fjelkner, Metta: "Lärare ska inte förväntas tåla att bli misshandlade på jobbet", i *SVT Debatt*, 2012-05-23, hämtad 2013-05-10 från <http://debatt.svt.se/2012/05/23/larare-ska-inte-forvantat-tala-att-bli-misshandlade-pa-jobbet/>

Harnesk, Göran: ”De vuxna väljer att titta bort”, i *Svenska Dagbladet*, 2011-08-19, hämtad 2013-05-10 från http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/de-vuxna-valjer-att-titta-bort_6399543.svd

Härdevik, Anders: ”Hårdare tag är kapitulation”, i *Svenska Dagbladet*, 2007-09-27, hämtad 2013-05-10 från http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/hardare-tag-ar-kapitulation_195709.svd

Lindh, Sara: ”Rätten: Okej att bli slagen av elev”, i *Expressen*, 2012-05-12, hämtad 2013-05-10 från <http://www.expressen.se/nyheter/ratten-okej-att-bli-slagen-av-elev/>

Läraryrket, ”Läraryrket hjälper läraren att överklaga domen”, 2012-05-25, hämtad 2013-05-13 från <http://www.lararforbundet.se/web/ws.nsf/webbLF?ReadForm&showtype=c&lfid=9231D5C55913B4E4C1257A09002A7AFA&kategoriid=003B0B4C>

Lärarnas Riksförbund: ”Hot och våld mot lärare – många medlemmar far illa”, 2010-11-10, hämtad från <http://www.lr.se/opinionpaverkan/nyhetsarkiv/nyheteryrkesverksam medlem/hotochvaldmotlararemanga medlemmarfarilla.5.4ff660ce12b12fe7dbb800010332.html>

Piispanen, Kirsi: ”Hur mycket ska en lärare tåla?”, i *Lärarnas Nyheter*, 2012-10-17, hämtad 2013-05-10 från <http://www.lararnasnyheter.se/chef-ledarskap/2012/10/17/hur-mycket-ska-larare-tala>

SVT Nyheter: ”Linköping – Hotade lärare med gevär”, i *SVT Nyheter*, 2010-09-08, hämtad 2013-05-10 från <http://www.svt.se/nyheter/regionalt/ostnytt/linkoping-hotade-larare-med-gevar>

Wahlberg, Stefan: ”Nu får lärare använda våld mot elever”, i *Metro*, 2012-05-24, hämtad 2013-05-10 från <http://www.metro.se/nyheter/nu-far-larare-anvanda-vald-mot-elever/EVHlew!kqsbAZagw7c5I/>

Kommentarer

Eriksson, Per: [Skollagen (2010:800), kommentaren till 6 §, not 82-83], i Karnov, internet 2013-05-07

Övrigt

Lärarnas Riksförbund, *Ingen ska behöva vara rädd i skolan!*, Lärarnas Riksförbunds arbetsplatsundersökning 2008: *Hot och våld i skolan*, april 2008, från <http://www.lr.se/download/18.15b211251268a18575180003526/1265131570058/Var+femte+l%C3%A4rare+oroas+f%C3%B6r+hot+och+v%C3%A5ld+i+skolan.pdf>

Lärarnas Riksförbund, *Arbetsmiljöundersökning 2011*, mars-april 2011, från <http://www.lr.se/download/18.14dc57dc132c99db7e380005227/1319095981177/Arbetsmilj%C3%B6unders%C3%B6kning+2011.pdf>

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1988 s. 586

NJA 2009 s. 776

Hovrätt

RH 2007:75

Hovrätten för övre Norrland, Mål nr. T 435-12, 2012-10-01

Hovrätten för övre Norrland, Mål nr. B 534-12, 2013-03-05

Tingsrätt

Gällivare tingsrätt, Mål nr. 1105-11, 2012-05-03